

[objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/27.08.2024/01/hromadyanska-osvita-8-kl-pometun-ta-in-27082024.pdf](https://mon.gov.ua/sites/default/files/2024-08/objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/27.08.2024/01/hromadyanska-osvita-8-kl-pometun-ta-in-27082024.pdf)

4. Ремех Т. О., Рябовол Л. Т. Правознавство : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Видавничий дім «Освіта», 2026. 144 с. [https://lms.school.net.ua/courses/course-](https://lms.school.net.ua/courses/course-v1:UIED+K02+2026/courseware/eba303cd679c4949bcda8d6e97a01fb5/5c44e497ef5c44d6b173c553b9a0b42b/3)

[v1:UIED+K02+2026/courseware/eba303cd679c4949bcda8d6e97a01fb5/5c44e497ef5c44d6b173c553b9a0b42b/3](https://lms.school.net.ua/courses/course-v1:UIED+K02+2026/courseware/eba303cd679c4949bcda8d6e97a01fb5/5c44e497ef5c44d6b173c553b9a0b42b/3)

5. Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ № 1120 від 09.08.2024, Додаток 3). <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2024/09.08.2024/typova-osvitnya-prohrama-dlya-5-9-klasiv-zzso-1120-vid-09082024.pdf>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ КЛЮЧОВИХ ТЕМ КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА» (9 КЛАС)

Вікторія Юріївна Кришмарел,

*старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти,
кандидат філософських наук, старший науковий співробітник*

Практична реалізація змісту курсу «Громадянська освіта» у 9 класі вимагає від педагога переходу від репродуктивних методів до діяльнісних, ігрових та дослідницьких технологій. Презентовані в підручнику для 9 класу «Громадянська освіта» (авт. О. Пометун, О. Дудар, В. Кришмарел, Т. Ремех) розділи та теми спрямовані на те, щоб вивести учнів за межі пасивного сприйняття інформації, спонукаючи їх до постійної взаємодії, аналізу та рефлексії. Кожен тематичний блок в підручнику містить унікальний дидактичний матеріал, який дозволяє розвивати громадянську стійкість, критичне мислення та емпатію підлітків через розбір реальних життєвих ситуацій та моделювання суспільних процесів. З огляду на це, методика викладання тем курсу базується на чітких алгоритмах, що трансформують складні теоретичні концепти у зрозумілий та корисний практичний досвід дев'ятикласників.

Ефективна комунікація та культура діалогу

Організація освітнього процесу під час вивчення тем «Громадянської освіти» потребує від учителів відмови від монологічного викладу матеріалу на користь активної фасилітації. Головна мета занять полягає в тому, щоб перетворити теоретичні знання на стійкі практичні навички підлітків. Для цього на етапі актуалізації та закріплення матеріалу варто активно впроваджувати такі методи, як «Мікрофон», та вправи на самопрезентацію (як результат рефлексії). Завдяки цьому учні вчаться аналізувати власні невербальні звички, контролювати жести й міміку, адаптувати своє мовлення до формального чи неформального середовища.

Наприклад, у розділі 1 навички активного слухання та аргументації можна реалізувати за алгоритмом: спочатку об'єднуємо учнів у пари, де один учасник протягом хвилини ділиться думками щодо важливого питання (сформованого вчителями або взятого з підручника), а інший, використовуючи лише мову тіла та

уточнювальні запитання, має зафіксувати суть, а потім переказати її без жодних нотаток. На наступному кроці загальнокласної дискусії навколо гострих тем, як-от реформа профільної школи чи право учнів оцінювати роботу вчителів, кожному та кожній варто будувати свій виступ за методом ПРЕС: чітко формулювати позицію («Я вважаю, що...»), обґрунтовувати її («Тому що...»), наводити конкретні факти й приклади («Наприклад...») та робити фінальне узагальнення («Отже...»).

Конструктивне вирішення конфліктів

Тема конфліктології спрямована на руйнування стереотипу про те, що конфлікт є виключно деструктивним явищем. Завдання вчителя на цьому етапі – показати учням, що суперечності є природною частиною людського життя та можуть стати точкою для особистісного зростання й покращення взаємин. Основним інструментом тут стає кейс-метод, за допомогою якого учні розбирають конкретні життєві ситуації та аналізують ключові стратегії поведінки. На прикладі модельованих кейсів підлітки вчаться чітко розрізняти й оцінювати доцільність співпраці, компромісу, уникнення, конфронтації та пристосування.

Наприклад, перехід від теорії до практики вирішення конфліктів може бути реалізований такими кроками: спершу учням пропонується заповнити «Мій конфліктний щоденник» для самооцінювання власних звичних реакцій у суперечках. Далі відбувається мовний практикум, де учні беруть реальні агресивні «Ти-повідомлення» («Ти повсякчас перебиваєш мене і ніколи не слухаєш!») та перебудовують їх за трикроковим алгоритмом «Я-повідомлення»: об'єктивний опис дії без звинувачень («Коли мене перебивають під час виступу...»), висловлена емоція («Я почуваюся розгублено...») та конкретне прохання («Будь ласка, дай мені договорити до кінця»). На завершення учні в малих групах розробляють візуальні пам'ятки з алгоритмами успішного розв'язання конфліктів та моделюють процедуру медіації для пошуку спільного консенсусу.

Інклюзивна комунікація та досвід війни

Вивчення цієї теми вимагає від учителя максимальної етичної чутливості та створення гранично безпечного освітнього простору, щоб уникнути будь-якої ретравматизації учнів та водночас сформувати в них глибоку емпатію. Робота починається з досягнення повної термінологічної чіткості, коли дев'ятикласники вчаться розділяти офіційні юридичні категорії ветеранів і ветеранок війни та значно ширше поняття «люди з досвідом війни», яке охоплює цивільне населення, біженців та дітей зі статусом ВПО.

Формування культури поваги варто реалізовувати за запропонованим алгоритмом: на першому етапі проводимо критичний розбір мовних штамів, де учні аналізують, чому поширені фрази на кшталт «Усі ви герої» або надмірний жаль «Вам дуже важко» можуть знецінювати унікальний досвід особи та порушувати її особисті кордони. На другому кроці учні відпрацьовують правила етичного спілкування, що базуються на повазі до права людини на мовчання та готовності вислухати без нав'язливих порад. На фінальному етапі ми застосовуємо діяльнісний підхід: замість пасивного співчуття підлітки моделюють життєві ситуації, де розробляють плани конкретної, дієвої допомоги одноліткам чи родинам ветеранів, пишуть листи підтримки та створюють проєкти, що орієнтують людей із травматичним досвідом на активне включення у життя громади й спільне проектування майбутнього.

Громадянство та архітектура державної влади

Цей тематичний блок покликаний унаочнити для дев'ятикласників складні державотворчі процеси та показати нерозривний зв'язок між правами, обов'язками й відповідальністю особи, особливо в умовах воєнного стану. Для спрощення сприйняття інституційної системи доцільно використовувати метафоричне моделювання, де Конституція України представляється як надійний фундамент, а законодавча, виконавча й судова гілки влади – як тримальні колони, що забезпечують баланс завдяки системі стримувань і противаг. Теоретичні знання закріплюються через симуляційні ігри, де учні беруть на себе різні ролі.

Наприклад, практичне освоєння інструментів народовладдя доцільно реалізовувати запропонованими кроками: спочатку об'єднуємо клас у три групи для моделювання громадських слухань у місцевій громаді, розподіливши ролі між «Захисниками екології», «Забудовниками» та «Представниками місцевої влади». На наступному кроці проводимо прикладний практикум, де учні за чіткими юридичними шаблонами вчаться самостійно складати офіційні колективні звернення, оформлювати тексти електронних петицій, а також формулювати коректні двоваріантні запитання для всеукраїнського референдуму, які вимагають відповідей «Так» або «Ні». Цей алгоритм завершується рефлексією, яка пов'язує отримані навички з поняттями теми.

Таким чином, запропоновані методичні підходи до вивчення ключових тем курсу дозволяють перетворити кожен урок на простір для активного громадянського зростання підлітків. Завдяки наскрізному поєднанню аналітичної роботи, інтерактивного моделювання та рефлексивних практик, учні та учениці не просто засвоюють знання про державу, суспільство чи правові норми, а вчаться безпосередньо застосовувати їх у повсякденному житті. Системне використання пропонованих алгоритмів допомагає вчителю не лише досягти програмових результатів навчання, а й сформувати цілісну, відповідальну та стійку особистість, здатну ефективно комунікувати, конструктивно розв'язувати конфлікти й усвідомлено користуватися інструментами народовладдя у своїй громаді та країні, реалізуючи навички з громадянської освіти на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пометун О. І., Дудар О. В., Кришмарел В. Ю., Ремех, Т. О. Громадянська освіта : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти (Рекомендовано МОН України, наказ № 110 від 27.01.2026). Видавничий дім «Освіта». 2026. 112 с. <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+K02+2026/courseware/eba303cd679c4949bcda8d6e97a01fb5/5c44e497ef5c44d6b173c553b9a0b42b/3>